

TOMÁŠ ZOUZAL

REAKCE ČESKÉHO DUCHOVENSTVA NA ROZPAD PAPEŽSKÉHO STÁTU V LETECH 1859 A 1860¹

Abstract:

This contribution examines the reactions of the Czech (higher and lower) clergy to the so-called Roman question and the break-up of the Papal State in 1859 and 1860. It is based on papal documents, the pastoral letters of Cardinal Schwarzenberg, contributions to Catholic journals and entries in parish chronicles. At the heart of the study is the Czech clergy's coming to terms with the issues of the day and initiatives related to attacks on the temporal power of the pope. In accordance with the topics which crop up in the source material, the study is divided into four parts: attacks on papal power, papal responses, the significance of the Papal State, and support of the pope. On the basis of the aforementioned texts an attempt is made to give an insight into the mindset of Czech clergymen, and the extent and manifestations of their ultramontanist conviction are investigated.

Key words:

church history, Ultramontanism, Catholic clergy, Pius IX, Risorgimento

Euroamerický kulturní okruh se v 19. století stal místem hlubokých modernizačních transformací. Součástí přeměn bylo nejen „bourání starého světa“ a uvolňování tradičních vazeb, ale i vytváření vazeb nových, které úzce souvisely s proměnou identit a loajalit. V řadě zemí rostlo vědomí souvátžitosti s národem, obdobně ve stejné době sílil vztah katolíků k papeži. Tento paralelní vzrůst nacionalismu a ultramontanismu vedl k vzájemným střetům. S italským nacionalismem se pojila snaha o sjednocení země –

¹ Studie je výstupem z grantu Papežství, kurie a katolická církev v českých zemích 1820–1938. Vzájemné vztahy, česká specifika a fenomén ultramontanismu (GAČR, P 410, 15-17092S).

risorgimento – a církevní (papežský) stát,² zahrnující území napříč střední Itálií, stál tomuto úsilí v cestě. Na přelomu padesátých a šedesátých let 19. století proto došlo k znovuotevření tzv. římské (papežské) otázky, totiž má-li papež mít světskou moc a vlastní stát, nebo má být jím ovládané území vtěleno do jednotného státu italského.³

Papežové 19. století se s výpady proti své světské moci potýkali vícekrát. Expanze Napoleona I. vedla ke zrušení církevního státu, po Napoleonově porážce byl znovu obnoven. S dalšími útoky se pak setkal zejména papež Pius IX., který svůj úřad nastoupil roku 1846.⁴ Pius IX. – nejdéle vládnoucí římský pontifik – nastupoval na papežský trůn s pověstí liberála, kterou ještě posílil propuštěním politických vězňů. Očekávalo se od něj, že by mohl otočit kurs církve směrem k moderní společnosti a případně se stát i vládcem sjednocené Itálie; tyto naděje byly však zmařeny s revolucí roku 1848, která zachvátila i Řím a při níž byl zavražděn papežův ministerský předseda Pellegrino Rossi. Pius IX. z města uprchl, církevní stát byl zrušen podruhé a roku 1849 revolucionáři na jeho místě vyhlásili Římskou republiku. Papež se vrátil z exilu až roku 1850 a s francouzskou a rakouskou vojenskou pomocí obnovil svoji moc. Zásadně změnil svoji politiku a do budoucna držel v církvi přísně konzervativní směr. Během následujících let se střetával s dalšími liberálními a nacionálními snahami, přičemž se utvrdil ve svém přesvědčení neustupovat. Za pomoci francouzských a rakouských vojsk také během padesátých let držel ve svém státě na uzdě politickou opozici.

K zásadní změně došlo roku 1858, kdy se spojenci Svatého stolce postavili proti sobě. Francie se obrátila proti Rakousku a spojila se s Piemontem (Sardinským královstvím), stojícím v čele snah o sjednocení Itálie. V dalších italských státech propukaly nepokoje, při nichž se jednotlivé země k Piemontu připojovaly. Bylo tomu tak i v papežských državách; církevní stát dělicí se na pět tzv. legací během let 1859 a 1860 ztratil tři z nich: Romagnu, Marky a Umbrii. Pius IX. se vzbouřených oblastí nehodlal vzdát, ale papežské jednotky byly v září 1860 piemontským vojskem poraženy. Z církevního státu poté zůstaly jen dvě zmenšené legace, zahrnující Řím a jeho okolí při západním pobřeží Itálie.⁵

² Oficiálně byly používány názvy Patrimonium Sancti Petri, Status Ecclesiasticus či Stato Pontificio. V češtině je používán překlad církevní stát, případně papežský stát.

³ K římské otázce např. M e n c u c c i , Angelo: *Pio IX e il Risorgimento*. Senigallia 1964; T o m a s s i n i , Stefano: *Roma, il papa, il re. L'unità d'Italia e il crollo dello Stato pontificio*. Milano 2013.

⁴ Biografie Pia IX. zpracovali např. A u b e r t , Roger: *Il Pontificato di Pio IX (1846–1878)*. Torino 1970; M a r t i n a , Giacomo: *Pio IX (1851–1866)*. Roma 1986; M a t t e i , Roberto de: *Pio IX*. Milano 2000.

⁵ P e l c z a r , Józef Sebastyan: *Pius IX i Jego Pontyfikat na tle dziejów Kościoła*

Útoky na papežovu světskou moc vyvolaly v katolickém světě silný ohlas a vlnu solidarity s papežem, čemuž Pius IX. napomáhal svými listy, rozesílanými do diecézí celého světa.⁶ Papežská otázka představuje téma, na kterém lze dobře sledovat reakce katolíků i nekatolíků, různé projevy ultramontanismu, zdrženlivé postoje i odpor proti papeži a jeho moci. V následujících odstavcích je podána analýza dobových textů, jež dokumentují, jak na římskou otázku reagovali čeští katoličtí duchovní různých hierarchických stupňů.⁷ Využity jsou papežské dokumenty, dále pastýřské listy pražského arcibiskupa Bedřicha kardinála Schwarzenberga, články v katolických časopisech *Blahověst* a *Časopis katolického duchovenstva*, jakož i farní kroniky. Z uvedených pramenů lze vysledovat nejen vztah českého duchovenstva k Piu IX., ale také argumentaci na jeho podporu, pohled duchovních na různé související otázky či specifické jazykové prostředky, které používali.

Při rozdělení problematiky do tematických celků lze začít u encykliky *Qui nuper*. Jednalo se o první z řady papežských dokumentů vztahujících se k rozpadu církevního státu. Již v ní se objevují následující čtyři témata, která se pak jako červená nit táhnou dalšími papežskými i českými texty:

- 1) útoky proti papežské moci,
- 2) papežovy reakce,
- 3) význam papežského státu,
- 4) podpora papeže.

Útoky proti papežské moci

Rozpad papežského státu úzce souvisel s válkou, která roku 1859 vypukla mezi Rakouským císařstvím a Sardinským královstvím. Jednalo se o tzv. druhou italskou válku za nezávislost, trvající od dubna do července 1859, kterou Rakousko prohrálo a bylo nuceno Piemontu odstoupit Lombardii. Silící moc

w XIX wieku. Tom II. Przemysł 1908, s. 219–229; H a l a s , František Xaver: *Fenomen Vatikán*. Brno 2013, s. 277–280; S u c h á n e k , Drahomír: *Zánik církevního státu*. Historický obzor 25, 2014, s. 146–148.

⁶ Srov. K l i e b e r , Rupert: *Geld und Soldaten für den bedrängten „Papst-König“*. Die Mobilisierung österreichischer Katholiken zu „Peterspfennigen“, Solidaradressen und in Michaelsvereinen 1859–1871 – quantifizierbarer Ultramontanismus? In: Österreich und der Heilige Stuhl im 19. und 20. Jahrhundert. Edd. H. Paarhammer – A. Rinnerthaler. Frankfurt am Main 2001, s. 65, 67, 70.

⁷ Studie se teritoriálně vztahuje na jazykově české oblasti Království českého. O reakcích na Moravě ve sledované době J o n o v á , Jitka: *L'unificazione dell'Italia dal punto di vista della Chiesa cattolica nei territori boemi*. In: L'Unità d'Italia. Un intreccio di storia tra Tevere e Moldava? Edd. P. Helan – M. Moles. Praha 2012, s. 60–68.

Sardinského království působila již v průběhu války jako magnet na další italské země, kde se obyvatelé bouřili proti svým panovníkům a připojovali se k Piemontu, který je v tomto počínání podporoval. Proces italského sjednocení rychle postupoval, vzpoury se přelily i na papežská území a stávalo se stále zřejmějším, že církevní stát se brzy zřetelně zmenší, nezanikne-li zcela.

Pius IX. se nehodlal dobrovolně vzdát. Při nástupu na papežský stolec stejně jako jeho předchůdci přísahal, že zachová državy církevního státu neztenčené. Své postoje veřejně vyjádřil nejprve v encyklice *Qui nuper* 18. června 1859. O revolučním dění v papežských zemích v ní hovoří jako o požáru, který sem dolehl z okolních italských států, odkud jsou jeho poddaní podněcováni k odtržení a někteří z nich se hledí podrobit italské (tj. piemontské) vládě, která se již několik let staví vůči církvi nepřátelsky.⁸ Již dva dny po sepsání encykliky se Pius IX. k událostem ve svém státě vyjádřil znovu, a to v tajné konzistoři a lokuci ke kardinálům. V projevu známém pod názvem *Ad gravissimum* papež vylíčil šíření vzpoury v církevním státě, která zasáhla zejména jeho nejsevernější část – Romagnu – a šířila se dále na jih. Rebelové se poddali pod moc sardinského krále Viktora Emanuela II. V alokuci Pius IX. také varoval, že odboj v papežských zemích směřuje k podkopání celé papežské moci a nepřátelé církve mohou katolickému náboženství způsobit velké škody.⁹

Třetím papežským dokumentem vztahujícím se k otázce církevního státu je alokuce *Maximo animi* z 26. září 1859.¹⁰ Také jejím obsahem je kritika vzbuřenců, a to nejen pro jejich politické činy, nýbrž i z důvodů morálních a náboženských. Pius IX. zde hovoří o tom, že povstalci prostřednictvím novin, knih, divadla i jinak kazí mravnost, haní papeže i kult Neposkvrněného početí P. Marie (které Pius IX. vyhlásil roku 1854 za dogma) a nejsou pravými katolíky, za které se prohlašují. Kritika se zde tedy rozšiřuje z pole politických přečinů i na pole náboženství a mravnosti. Nejedná se již jen o útoky proti papežově světské moci, ale i o to, že stejní lidé se proviňují dalšími hříchy, jimiž navíc pohoršují věřící, a spojují se s nepřáteli církve. Je veden boj proti náboženství, ohroženy jsou nejen věci světské, nýbrž i posvátné.¹¹

Na uvedené tři papežské dokumenty reagoval pražský arcibiskup Bedřich kardinál Schwarzenberg¹² pastýřským listem z 30. října 1859. Ducho-

⁸ *Pii IX Pontificis Maximi acta*. Pars prima, Vol. III. Roma 1864, s. 82.

⁹ Tamtéž, s. 84–87.

¹⁰ Český překlad: *Blahověst* 5, svazek 2, říjen 1859, s. 129–131.

¹¹ *Pii IX Pontificis*, s. 124–126. Podobně Pius IX. v encyklice *Nullis certe verbis*: „*přehyždnou válkou naše nejsvětější náboženství k největší zkáze duší se pronásleduje*“. Srov. též *Blahověst* 5, svazek 3, červenec 1860, s. 303.

¹² Bedřich Schwarzenberg (1809–1885), 1835–1850 arcibiskup v Salzburgu, od 1842

venstvo i laiky své arcidiecéze v něm seznámil s jejich obsahem, který dílem parafrázoval, dílem citoval, a papežské myšlenky dále rozvinul. Patrná je zášť vůči piemontskému království, jež rostlo nejen na úkor papežského státu, ale i Rakouska, a bylo tedy společným nepřitelem obou zemí. Piemont je navíc vnímán jako stát, který válku proti Rakousku rozdmýchal a má na svědomí její oběti.¹³ Kardinál Schwarzenberg také zdůraznil myšlenku, že papež není jen obráncem svého státu, nýbrž hájí celé křesťanské náboženství, které je mnohem cennější a proti němuž je z různých pozic útočeno. Papež je tím, kdo brání „*Evangelium pravdy a spravedlnosti, kteréž světu v našich zlých dnech neznámo býti počíná, ač v každé srdce lidské nezrušitelným písmem vyryto, spolu podstatným základem jest, na němž v malém jako ve velikém, v rodině jako mezi národy, pořádek a mravnost, bezpečnost a pokoj spočívá*“.¹⁴

Bedřich Schwarzenberg (1809–1885)

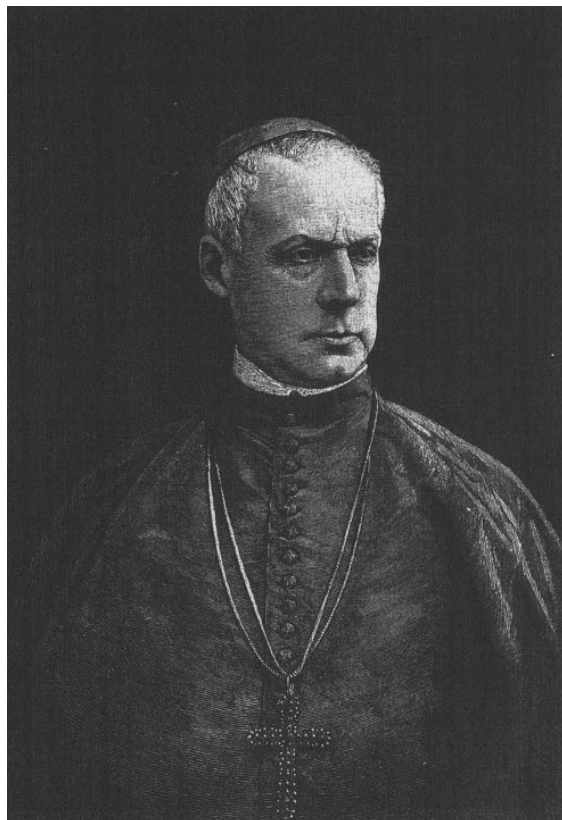
Rozpad papežského státu zatím pokračoval a nezabránil mu ani curyšský mír z listopadu 1859, definitivně uzavírající druhou italskou válku za nezávislost. V pastýřském listě z 12. února 1860 čeští biskupové nařikají na „*zločinnou bohaprázdnost, kteráž ve spolku s mocnostmi temnosti se opovážlivě pozdvihuje proti Pomazanému Páně*“ a odboj v papežských zemích nazývají neslýchanou drzostí.¹⁵ Obzvláště plamenný byl další pastýřský list, který sepsal během následujícího měsíce kardinál Schwarzenberg a četl se na Velikonoční pondělí roku 1860. Opětovně v něm vyzval k účasti „*v utrpeních Církve*“ a vyjádřil také nutnost promluvit: „*Jako vichřice suchým listím: zmítá slepá vášeň a naruživost lidmi; zděděný pořádek se kácí,*

kardinál, od 1850 arcibiskup pražský, virilista českého zemského sněmu a doživotní člen panské sněmovny říšské rady. Stál u zrodu různých katolických společností, politicky se angažoval jako příslušník české historické šlechty, bránil církevní zájmy proti antiklerikálním snahám.

13 „[...] vypověděly skutečně některé krajiny poslušenství otcovské vládě papežské, a prohlásily se, že se připojí k té vlašské vládě, kteráž v posledních letech k svaté Církvi velmi nepřátelsky se měla, a kteráž netoliko poslední krvavou válkou vinna jest, alebrž kteráž všechny přítomné zmatky a třenice ve Vlaších provolala.“ Státní okresní archiv Příbram (dále SOKA Příbram), Vikariátní úřad Sedlčany (dále VikÚ Sedlčany, fond zatím není uspořádán), běžné spisy – rok 1859, pastýřský list kardinála Schwarzenberga z 30. 10. 1859. Pro torzovitost fondů pražského arcibiskupství jsou využity pastýřské listy zachované ve Státním okresním archivu v Příbrami.

14 Tamtéž.

15 SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy – rok 1860, pastýřský list českých biskupů z 12. 2. 1860.

Bedřich Schwarzenberg (1809–1885)

*aby zmatek nastoupil na jeho místo, ano již ani to, co vlastní a co cizí jest, se nerozeznává. Lež a pokrytectví se velebí, hnusná podlost se povyšuje a – každý mlčí.*¹⁶ Z kardinálových slov je opět patrné, že církevní představitelé neřešili pouze problémy papežského státu, ale s obavami sledovali, že jsou součástí širších společenských změn, které se pro církev a duchovenstvo nezdála jevit v temných konturách. Tradiční řád byl v mnoha ohledech otřesen a katolický legalismus se bránil silnému tlaku liberalismu.

Útoky na církve i katolickou víru a její pozvolný ústup z veřejného prostoru znepokojovaly jak vyšší, tak nižší klérus. Duchovní konzervativního přesvědčení, mezi něž kardinál Schwarzenberg i Pius IX. (přinejmenším po roce 1848) patřili, se nevyrovnávali se společenskými změnami snadno. Liberalismus ve své proticírkevní podobě jim byl silným a nebezpečným

¹⁶ Tamtéž, pastýřský list kardinála Schwarzenberga z 25. 3. 1860.

nepřítelem, který používal moderní zbraně (propagandu, tisk), proti nimž duchovenstvo jen stěží hledalo patřičnou protiváhu. V apoštolském listě *Cum catholica Ecclesia* z 26. března 1860 k tomu Pius IX. píše, že nepřátelé se církevní stát snažili vícekrát destabilizovat a zničit, ale jejich snahy byly díky stálé Boží pomoci marné. V současné době však namísto klasických zbraní užívají propagandy a lži, čímž jsou lidé podněcováni proti svým legitimním vládcům. Těchto věcí se navíc zúčastňují i katolíci, a tak bylo s podporou Sardinského království připraveno vzbouření i v papežském státě.¹⁷ Je patrné, že Pius IX. nijak nepřipouštěl, že by jeho „poddaní“ mohli mít nárok na odtržení a právo rozhodnout se, k jakému státu budou náležet. V jeho očích existoval pouze legální panovník a rebelové, kteří porušují zákon lidský i božský.¹⁸ Jejich prostředky boje vnímal jako nečestné a hříšné. Obdobné vidění věcí měli vesměs i katoličtí duchovní všech hierarchických stupňů.¹⁹ Také oni stáli zpravidla na pozicích legalismu, a pokud byli ovlivněni liberalismem, nenabýval takových rozměrů a radikálnosti, aby se vyslovovali proti existenci církevního státu. Bylo tomu tak v celé katolické Evropě a Čechy nepředstavovaly výjimku.

Katolický klérus si dobře uvědomoval rostoucí sílu tisku i jeho vliv na veřejné mínění, a snažil se jej proto také využít. V Čechách vycházely na přelomu padesátých a šedesátých let 19. století dva česky psané katolické časopisy, které již měly za sebou jistou tradici a okruh čtenářů. Jednalo se o *Časopis katolického duchovenstva* (vycházející od roku 1828) a *Blahověst* (od roku 1847).²⁰ Oba časopisy se právě tehdy personálně propojily s vyšehradskou kapitulou a jejich redaktory byli čeští kněží, jejichž jména patřila ve vlastenecké společnosti k dobře známým: Časopis katolického duchovenstva řídil vyšehradský kanovník Karel Vinařický,²¹ v čele Blahověstu stál jeho kolega Václav Štulc.²²

¹⁷ *Pii IX Pontificis*, s. 138–140.

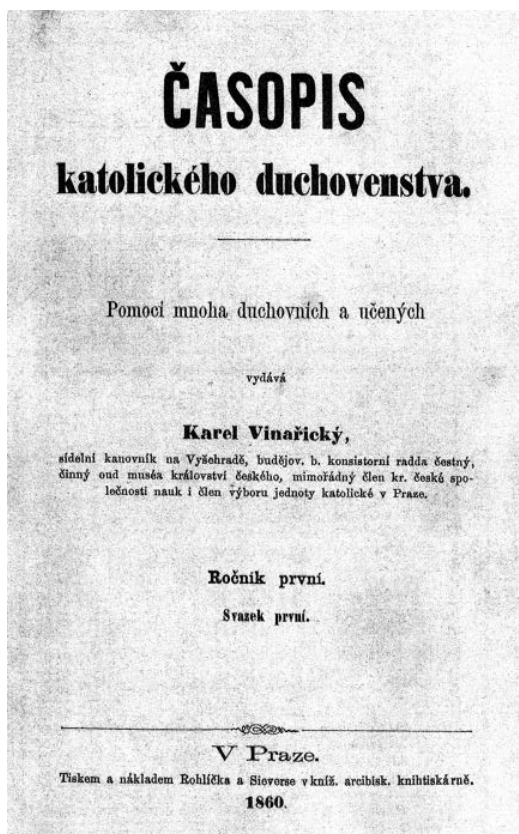
¹⁸ Srov. alokuci *Ad gravissimum*. *Pii IX Pontificis*, s. 85–86.

¹⁹ Např. kardinál Schwarzzenberg v pastýřském listu z 30. 10. 1859 nazývá odboj v papežských zemích bezbožným povstáním, zločinem prostopášníků.

²⁰ R o u b í k , František: *Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863–1895*. Praha 1936, s. 15, 29; K u s á k o v á , Lenka: *Literární kultura a českojazyčný periodický tisk (1830–1850)*. Praha 2012, s. 381, 384.

²¹ Karel Alois Vinařický (1803–1869), kněz a spisovatel, autor pedagogických děl a překladatel. Vychovatel v rodině Šliků, ceremoniář a sekretář arcibiskupa Chlumčanského, od 1833 farář v Kování, 1848–1849 poslanec, poté děkan v Týně nad Vltavou, od 1859 vyšehradský kanovník. Roku 1828 stál u zrodu Časopisu pro katolické duchovenstvo (1852 přestal vycházet), 1860 jej obnovil pod názvem Časopis katolického duchovenstva a zůstal jeho redaktorem.

²² Václav Svatopluk Štulc (1814–1887), kněz a spisovatel. Vyučoval na akademickém

Titulní strana Časopisu katolického duchovenstva z roku 1860

Štulc patřil mezi nejvýznamnější české katolické redaktory 19. století a zároveň mezi přední vlastence. Snažil se (jako mnozí jiní čeští kněží) skloubit a propagovat myšlenky katolictví a vlastenectví, formovat novodobý „český katolický národ“. V jeho pojetí si vlastenectví a katolictví principiálně nijak neodporovaly, byl ale svědkem toho, jak se v Evropě stále sílí nacionalismus a liberalismus dostávají s katolickou církví do střetu a kritizovat ji se stává moderním.²³ Roku 1860 k tomu na stránkách Blahověstu

gymnázium v Praze, od 1860 vyšehradský kanovník, posléze děkan, od 1871 vyšehradský probošt. Založil či redigoval katolická periodika Občan, Besedy katolické, Blahověst, Poutník z Prahy a Pozor.

²³ Srov. V e j v a r, Stanislav: *Prelát Václav Svatopluk Štulc a konzervativní vlastenectví 19. století*. K národně buditeckému působení kladenského rodáka V. S. Štulce,

napsal: „*Chceš-li slouti ve světě šlechtyným, žádáš-li, aby novináři velebili tvé vlastenectví, toužíš-li, aby jméno tvé oslavovalo se co jméno přítele pokroku a svobody: přidruž se k těm, kdož tupí papeže, hanobí Církev, zlehčují víru křesťanskou [...]*“²⁴ Uvedeným textem vyjádřil Štulc více myšlenek: předně jak snadné a populistické je vydat se antiklerikální cestou, dále, že jsou to namnoze novináři, kdo představuje hybnou sílu antiklerikalismu, a konečně, že jako jeden z předních cílů proticírkevních útoků slouží papež, vnímaný jako nepřítel pokroku a svobody.

Jak je nasnadě, klerikální a antiklerikální tisk stál proti sobě v příkrém rozporu. Co jedna strana vyzdvihovala, druhá zatracovala. V textech českého kléru jsou viněni nejen piemontská vláda v čele s králem Viktorem Emanuelem II. a premiérem Cavourem, italská revolucionáři (Mazzini, Garibaldi), a vzbouřenci z církevního státu (jednalo se vesměs o katolíky),²⁵ ale také novináři (zejména protestantští a židovští) a politikové z různých zemí.²⁶ V českém prostředí pak papežská otázka nabyla ještě dalšího rozměru, který v mnoha zemích neměla: autoři článků v katolických časopisech si byli vědomi, že při procesu sjednocování Itálie hraje významnou úlohu národní cítění, a protože byli zároveň nejen katolíky, ale i českými vlastenci, bylo jim nacionalistické hnutí svým způsobem blízké. Ne tak již ale jeho italská podoba. Štulc roku 1859 napsal: „*Národnost jest každému národu posvátným pokladem; bez národnosti nemá národ života, kdo ji ruší a hubí, ničí a hubí národ; kdo svědomitě pečuje o řádné sesílení její v duchu Kristovu, hoden slouti dobrodincem národu.*“²⁷ Ve Štulcově porozumění hraje klíčovou roli ono zesílení národnosti „v duchu Kristově“, jímž měl patrně na mysli mj. i pokoru národů, které se nebouří proti svému panovníkovi. Svědčí o tom i jeho slova z roku 1860: „*Přejeme každému národu, aby se vyvinul, zvelebil a zaujal místo důstojné v rodině člověčenstva; avšak na horu slávy k pramenům blahobytu nevede cesta, jižto zvolili Mazzini a Garibaldi, Cavour a Viktor Emanuel.*“²⁸ Na jiném místě se o vzbouřencích

probošta vyšehradského, spisovatele, básníka a publicisty. In: Posel z Budče. Almanach poutníků na staroslavnu Budeč. Č. 23, Kladno 2006, s. 16–25.

24 *Blahověst* 5, svazek 3, červenec 1860, s. 182.

25 Srov. *Blahověst* 5, svazek 2, říjen 1859, s. 83–84; svazek 3, červenec 1860, s. 183–185.

26 Štulc o protestantských politicích a novinářích píše, že „*více méně s netajenou radostí pronášejí se o nesnázích a strastech papežových*“. *Blahověst*, roč. 5, svazek 2, říjen 1859, s. 82. Dále srov. *Blahověst* 5, svazek 2, říjen 1859, s. 176; svazek 3, červenec 1860, s. 184, 186–187.

27 *Blahověst* 4, svazek 4, díl 2, červen 1859, s. 282–283.

28 Tamtéž 5, svazek 3, červenec 1860, s. 187.

a jejich podporovatelích vyjadřuje jako o nešťastných lidech, kteří se nezhrzili ani církevních sankcí.²⁹

Římská otázka se přes všechnu snahu katolického kléru vyvíjela pro papeže nepříznivě. V alokuci *Omnibus notum* z 13. července 1860 si Pius IX. stěžoval na rostoucí útoky proti církvi a kritizoval proticírkevní akce v Sardinském království.³⁰ To mezitím stále rostlo na úkor jiných italských států, včetně papežského, jak mj. reflektoval Václav Štulc, zmiňující se v Blahověstu také o papežské armádě, tvořené dobrovolníky z evropských i amerických zemí, která měla Piemontu vzdorovat. Již roku 1859 psal ale Štulc o papežském vojsku zcela realisticky, že nikdy nebude tak velké, aby dokázalo odolat protivníkům. V polovině roku 1860 konstatoval, že se schyluje ke katastrofě a papežské země se dostávají do obklíčení.³¹ Ke konečnému střetu došlo 18. září v bitvě u Castelfidarda, kde piemontští vojáci papežské jednotky porazili.

Pius IX. koncem roku 1860 již víceméně jen opakoval dříve vyslovené názory a informoval o postupujícím rozpadu svého státu. Takovým textem byla alokuce *Novos et ante* z 28. října, v níž hovoří o pokračujícím obsazování papežských držav piemontským vojskem a jeho bojích s dobrovolnickou armádou.³² Pius IX. si patrně nehodlal připustit, že ve většině církevního státu napříště není a nebude pánem. Již v březnu 1860 proběhl v Romagne plebiscit, který potvrdil připojení k Piemontu, a stejně se stalo v listopadu v Umbrii a Markách. Církevní stát během dvou let ztratil téměř tři čtvrtiny území a s nimi i 80% svých obyvatel.³³ O deset let později zanikl zcela.

Papežovy reakce

Rozpad církevního státu, vedoucí až k jeho likvidaci v roce 1870, byl pro Pia IX. velmi bolestný. Během svého dlouhého pontifikátu zažil různá příkoří a byl jimi také poznamenán, jak je patrné např. v souvislosti s revolucí v letech 1848–1849. Sám své vladařství vnímal tak, že přestože usiloval o to být obyvatelům svého státu (svým poddaným) dobrým a laskavým panovníkem, dočkal se z jejich strany nevděku. Cítil se být spravedlivým

²⁹ Tamtéž 5, svazek 2, říjen 1859, s. 82.

³⁰ *Pii IX Pontificis*, s. 165–171.

³¹ *Blahověst* 5, svazek 2, říjen 1859, s. 84; svazek 3, červenec 1860, s. 184–185, 188, 316.

³² *Pii IX Pontificis*, s. 180–189.

³³ K l i e b e r , R.: *Geld und Soldaten*, s. 67.

a od vlastního lidu nespravedlivě odměňovaným. Poté, co v severních krajích církevního státu začalo vzbouření, vyjádřil v encyklice *Qui nuper* zklamání nad svými odpadlými poddanými a poručil je Boží spravedlnosti. Pozoruhodná je zde jeho citace Mojžíšových slov,³⁴ když se modlil za ty, kdo proti němu z vlastního národa povstali. Papež již nepíše, jak starozákonní vzbouřenci dopadli, ale čtenáři encykliky to na základě Bible věděli dobře: Bůh je všechny zahladil.³⁵

Kombinace žalu nad skutky vzbouřených poddaných, jejich varování a odhodlanosti bránit své území je typická i pro další papežovy texty. V alokuci *Ad gravissimum* Pius IX. vyjádřil svou lítost nad stavem věcí a připravenost hájit církevní stát v jeho celistvosti. Činy povstalců prohlásil za neplatné, nezákonné a svatokrádežné a zdůraznil hrozbu exkomunikace pro všechny, kdo otřásají mocí církevního státu.³⁶ Takoví lidé si exkomunikaci způsobují sami prostřednictvím svých činů, jak papež varoval i v další alokuci.³⁷ Na uvedené hrozby zareagoval v jednom ze svých pastýřských listů kardinál Schwarzenberg. Případné klatby a exkomunikace označil za spravedlivé a správné, neboť slouží dobré věci jako prostředek boje proti lži a nespravedlnostem. Tento papežův odpor „*pravým pozhnáním celému světu býti může, shledá-li se v něm toliko dobrá vůle*“, napsal Schwarzenberg na podzim roku 1859.³⁸

Pius IX. dával ve svých listech opakovaně najevo, že by před tresty dal přednost smíření, totiž že by si přál pokání svých poddaných a jejich návrat do „otcovské náruče“.³⁹ Když se tak nestalo, přistoupil k vyhlášení sankcí. V apoštolském listě *Cum catholica Ecclesia* z 26. března 1860 připomněl, že vzbouřence a jejich podněcovatele opakovaně varoval, piemontská vláda však ve svém protipapežském jednání pokračuje a podrobuje si jeho državy. Jedná se o svatokrádežné zločiny, porušení zákonů lidských i božských. Proto papež ohlašuje, že všichni, kdo se provinili proti celistvosti církevního státu, si způsobili exkomunikaci.⁴⁰ Zároveň ale nad těmito lidmi vyjadřuje lítost a doufá, že budou božskou milostí přivedeni zpět na cestu

34 *Pii IX Pontificis*, s. 83.

35 Příslušná biblická pasáž: Nu 16, 20–35.

36 *Pii IX Pontificis*, s. 87–89.

37 Tj. v alokuci *Maximo animi*. *Pii IX Pontificis*, s. 124, 128.

38 SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy – rok 1859, pastýřský list kardinála Schwarzenberga z 30. 10. 1859.

39 Srov. alokuce *Ad gravissimum* a *Maximo animi*. *Pii IX Pontificis*, s. 89, 124.

40 Tzv. větší exkomunikaci, vyloučení z církevního společenství (*excommunicatio maior*, též *anathema*).

spásy.⁴¹ Protože vzpoura v církevním státě pokračovala a jeho území se postupně zmenšovalo ve prospěch Piemontu, protestoval Pius IX. dále.⁴²

Stejně jako snaha přivést své poddané zpět „na cestu spásy“, prolíná se papežskými dokumenty i papežova ochota trpět. Takto hned v encyklice *Qui nuper* Pius IX. vyjádřil, že bude raději trpět, než aby se jakkoli zpronevřil své apoštolské službě a přísaze, kterou složil při svém nástupu,⁴³ a později podobná slova vícekrát opakoval. V encyklice *Nullis certe verbis* napsal, že je připraven trpět a bránit věci náboženství a spravedlnosti, mezi nimi také svoji světskou vládu. Vyzval věřící k modlitbám a obraně katolické církve i papežského státu – dědictví sv. Petra, „*jež chrániti přísluší všechněm katolíkům*“.⁴⁴ Tato slova se neminula účinkem a také v českém prostředí lze sledovat obdobná vyjádření ve prospěch církve i papežského státu, o němž je hovořeno, že „*náleží všem pravověrným křesťanům*“.⁴⁵

Papež byl v katolickém světě vskutku vnímán bezmála jako mučedník a jak je z jeho listů patrné, sám se do této role stylizoval.⁴⁶ Obraz Pia IX. coby katolického mučedníka posilovaly i další texty různých duchovních. Z biskupských dokumentů je to patrné např. v závěru pastýřského listu kardinála Schwarzenberga z března 1860. Arcibiskup zhodnotil situaci tak, že strasti, které moudrost a spravedlnost Boží dopouští na národy, uložil Bůh zřejmě i své církvi, a zvláště papeži, který „*přede všemi kříž Páně nésti musí*“.⁴⁷ Václav Štulc se dokonce v Blahověstu vyjádřil, že Pius IX. by jistě „*milerád za Spasitelem vstoupil na kříž a obětoval život, kdyby takovou*

41 *Pii IX Pontificis*, s. 140–144.

42 Např. v alokuci *Novos et ante. Pii IX Pontificis*, s. 185.

43 *Pii IX Pontificis*, s. 83.

44 Český překlad encykliky je součástí pastýřského listu kardinála Schwarzenberga z 25. 3. 1860 a byl rovněž otištěn v Blahověstu (*Blahověst* 5, svazek 3, červenec 1860, s. 189–192.)

45 *Časopis katolického duchovenstva* (dále ČKD) 1, 1860, č. 1, s. 74. Podobně v pastýřském listu českých biskupů: „*O tom zajisté žádný z Vás pochybovatí nemůže, že bohaprázdné sahání do nezadatných práv Svatého Otce jest spolu sahání do našeho vlastního, nejdůležitějšího práva, do práva všechněch, kdož z milosrdenství Božího jsme oudové svatě římskokatolické Církve, ku kteréž s tělem i duší a se vším, čímž vládeme, stále a vždy náležeti chceme.*“ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy – rok 1860, pastýřský list českých biskupů z 12. 2. 1860.

46 Srov. papežovy texty či projev z roku 1860: „*Avšak my se nelekáme křiku, my se nedáme ustrašiti, nýbrž podle příkladu předchůdcův našich s úsměvem na tváři a s důvěrou v Boha půjdeme na smrt' mučennickou.*“ *Blahověst*, roč. 5, svazek 3, červenec 1860, s. 315.

47 SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy – rok 1860, pastýřský list kardinála Schwarzenberga z 25. 3. 1860.

obětí získati mohl Kristu srdce a duše pobloudilých synův svých“.⁴⁸ V tisku se rovněž objevily zprávy o tom, jak je tvář papeže změněna prožívaným utrpením.⁴⁹

Zatímco se otázka světského panování stále posouvala v neprospěch papeže, jeho podpora v katolickém světě rostla. „Útrapy svatého Otce“ byly vnímány jako následování křesťanských mučedníků, které zvětšují slávu církve. Společně s tím vyjadřovali duchovní i jistotu, že ať papež skončí jakkoli, jistě není papežem posledním.⁵⁰ Věděli z historie, že kdyby byl obsazen Řím a papež padl do zajetí, nebylo by tomu tak poprvé. Připomínali při tom zejména Napoleona I. a znali také události let 1848–1850. V těchto souvislostech uzavírali, že každý, kdo se opovážil na papežovo panství sáhnout, byl vždy nucen ustoupit a přišel obyčejně i o své.⁵¹ Výmluvná jsou také slova Karla Vinařického z počátku roku 1860: „*Svět válčí proti církvi. Kdo zvítězí – na čas – na věky?*“⁵²

Význam papežského státu

Římská otázka – přestože se pod ní skrývaly různé snahy a tendence – byla především otázkou, zda má papež mít uprostřed Itálie vlastní stát. Katolický klérus se na přelomu padesátých a šedesátých let celkem jednohlasně vyjadřoval, že ano, a snašel různé argumenty: teologické, historické i praktické. Pius IX. ve svých textech používal důvody ze všech těchto kategorií, ale nijak rozsáhle je nerozebíral. V encyklice *Qui nuper* zdůraznil, že svůj stát potřebuje, neboť „*světské knížectví je pro Svatý stolec nezbytné, aby mohl v zájmu náboženství vykonávat posvátnou pravomoc bez nějakých překážek*“.⁵³ V alokuci *Ad gravissimum* opět hovořil o nutné existenci papežského státu, přičemž argumentoval, že je zřízen z božské prozřetelnosti a trvá celá staletí k prospěchu církve a křesťanské víry. Papeži umožňuje nezávislost a svobodné vykonávání úřadu, jehož působnost zahrnuje celý

48 *Blahověst* 5, svazek 2, říjen 1859, s. 83. Obdobně tentýž autor: „*Pius IX. hotov do poslední chvíle hájiti práva stolice apoštolské, dovede umříti třeba i na kříži, umučený od nevděčníků, kterým zotvíral žaláře, kterým blahoslavíval, kterým se propůjčoval za vůdce na cestě k pravé svobodě.*“ *Blahověst* 5, svazek 2, říjen 1859, s. 84.

49 Tamtéž, s. 178.

50 *Blahověst* 5, svazek 2, říjen 1859, s. 85; svazek 3, červenec 1860, s. 188.

51 Tamtéž, svazek 1, srpen 1859, s. 73; svazek 2, říjen 1859, s. 83, 93.

52 *ČKD* 1, 1860, č. 1, s. 72.

53 „*[...] curisque Nostris, ac dum necessarium esse palam edicimus Sanctae huic Sedi civilem principatum, ut in bonum religionis sacram potestatem sine ullo impedimento exercere possit [...].*“ *Pii IX Pontificis*, s. 82.

svět.⁵⁴ O podrobné rozpracování argumentů se pak postarali jiní autoři, kteří na téma papežský stát publikovali.

V českém prostředí patří mezi takové texty článek Jana Havránka⁵⁵ *Primát biskupa římského v historii*, který vyšel na pokračování ve dvou číslech *Blahověsta* roku 1859.⁵⁶ Havránek se v něm s dobrou znalostí církevních dějin nejprve vrací až do apoštolské doby k sv. Petrovi. Papežský úřad je představen coby Kristem určená skála svaté církve, kterou brány pekelné nepřemohou. Havránek zdůrazňuje, že Svatý stolec je starší než evropské státy a ve stálém trvání papežského úřadu napříč dějinami spatřuje důkaz jeho božského původu a zvláštní Boží ochrany. Z dějin také vyvozuje, že „brány pekelné“ se celá staletí snaží Svatý stolec přemoci, leč přesto stále existuje. Na dalších stránkách rozvíjí autor otázku výhod papežského primátu. S odkazem na evangelium argumentuje, že sv. Petr obdržel pastýřský – panovnický úřad, a protože pro dobro církevní jednoty má být jen jeden pastýř, byl Petr hlavou apoštolů a podobně byli uznáváni jeho nástupci. Papež je vlastně nejvyšším pozemským vládcem a jeho vládě jsou poddány všechny národy a všichni lidé včetně panovníků.⁵⁷

Od původu papežství se Havránek přesouvá k církevnímu státu, přičemž píše, že Řím byl Boží prozřetelností vyvolen za hlavní křesťanské město. „*Ono má býti viditelným středem celé Církve, nedobytnou tvrzí neporušené víry [...].*“⁵⁸ Přesídlení císaře Konstantina I. z Říma do Konstantinopole interpretuje takto: „*Řídil to tak zajisté Bůh sám, který chtěl, aby Církev jeho byla svobodna. Řím měl býti prost vší poddanosti pod vládcem světským; Řím měl býti v rukou svých biskupů pevnou tvrzí pravého učení.*“⁵⁹ Je tedy správné, že Římu nevládne žádný světský panovník, ale římský biskup, a jeho (nevyhnutelně potřebná) nezávislost je historického, či přímo božského původu. Zde Havránek připomíná závislost duchovních představitelů v anglikánské a pravoslavné církvi s dodatkem, že „*má-li trvati Církev Kristova neporušená, moc světská, která tak ráda a tak často v nespravedlivé násilí a v libovůli se obrací, nesmí se míchat do spravování věcí církev-*

54 Tamtéž, s. 86–87.

55 Text je signován zkratkou „J. H. . . k“. V 1. čísle *Časopisu katolického duchovenstva* z roku 1860 je článek zmíněn a jako autor uveden Havránek. Jedná se pravděpodobně o kněze Jana Havránka. Jan Havránek (1815–1890) byl farář v Jimramově, čestný brněnský kanovník, papežský komoří, biskupský a konzistorní rada. Dlouhodobě se zabýval historií.

56 *Blahověst* 5, svazek 1, s. 3–16; svazek 2, s. 93–102.

57 *Blahověst* 5, svazek 1, srpen 1859, s. 5; svazek 2, říjen 1859, s. 101–102.

58 Tamtéž, svazek 1, s. 10.

59 Tamtéž, s. 12.

Titulní strana Blahověsta z roku 1859

nich“.⁶⁰ Když 26. března 1860 vydal Pius IX. apoštolský list *Cum catholica Ecclesia*, vyslovil se ve stejném duchu: Církev vzhledem ke svému poslání potřebuje nezávislost na světské moci. Vznik suverénního papežského státu v době po rozpadu římské říše se ukázal jako moudrá záležitost, díky níž papež disponoval politickou nezávislostí a mohl uplatňovat svou autoritu a pravomoc vůči celému světu.⁶¹

Protože kromě Říma patřila k církevnímu státu i rozsáhlá území napříč střední Itálií, zabýval se Havránek také jeho historickým růstem. Vysvětlil

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ *Pii IX Pontificis*, s. 137.

jej tak, že k papeži v době zmatků v raném středověku místní obyvatelé lnu-
li jako ke svému ochránci a připojili se k němu. Papež tedy převzal vládu
nad Římem i střední Itálií, panovníci franské říše jej podpořili a jeho vládu
potvrdili.⁶² Péčí papežů se Itálie stala střediskem vzdělanosti a umění.⁶³
Kromě připomínání historických práv a papežských zásluh se katoličtí apo-
logetové věnovali i otázkám soudobého významu církevního státu. Kromě
suverenity spojené s volným vykonáváním úřadu se (byť méně často) obje-
vuje v jejich textech i otázka finančního zabezpečení papeže. Církevní stát
je tedy v těchto souvislostech vnímán také jako území „*k potřebám a ku
prospěchu všeho křesťanstva*“, odkud plynou papeži peníze, které může
dále použít pro podporu katolických škol, kostelů, misíí apod.⁶⁴

Pozoruhodný text s jinými argumenty publikoval na podzim 1859
v Blahověstu Václav Štulc. Zatímco Pius IX. i mnozí další katoličtí autoři
ve svých textech zdůrazňovali, že vlastní stát je pro papeže nezbytný a sku-
tečnost, že první římsí biskupové jej neměli, odsouvali do pozadí, píše na-
proti tomu Štulc, že dle jeho zdání není nutné, aby byl papež vždy zároveň
světským panovníkem. Připomíná přitom právě první staletí křesťanských
dějin, svatost tehdejších biskupů, jejich mučednictví a význam oněch časů
jakožto vzor pro současnost. „*Rovněž tak nic nepochybujem, že s pomocí
Boží ovšem i v XIX. věku dovedou papežové podniknouti smrt mučnickou,
a sevření chudobou, soužením, nátlakem a pronásledováním konati budou
veliké dílo své mezi národy. Ano, směle díme, že by nás ani dost málo srdce
nezabolelo, nýbrž duše v nás by jásala, kdyby ztrátou všelikého zevnějšího
lesku a vezdejšího zboží, možná bylo, koupiti a urychlití příští onoho věku,
kdežto se veškerá Církev opět stkvíti bude slávou pokročilých ctností vítěz-
ného prvověku svého.*“⁶⁵ Tato vize vedená snahami o církevní obrodu se ale
vzápětí opět stáčí k přítomnosti a konstatování, že přeci jen není radno, aby
se Pius IX. dobrovolně vzdal svých zemí – protože by je odevzdal nepřá-
telům církve.⁶⁶

Podpora papeže

Od roku 1859 byl Pius IX. postupně připravován o území svého státu
a hledal proto v katolickém světě útěchu a podporu, ať již politickou či mo-

⁶² *Blahověst* 5, svazek 1, srpen 1859, s. 13–15.

⁶³ Tamtéž, svazek 3, červenec 1860, s. 187.

⁶⁴ ČKD 1, č. 1, s. 74.

⁶⁵ *Blahověst* 5, svazek 2, říjen 1859, s. 83.

⁶⁶ Tamtéž, s. 82–84.

rální. Počínaje encyklikou *Qui nuper* opakovaně vyzýval k modlitbám,⁶⁷ a v tomto směru se setkával s velkým ohlasem.⁶⁸ Ve věci politické podpory byl méně úspěšný. V alokuci *Ad gravissimum* vyjádřil víru v pomoc „nejdražšího syna v Kristu“ francouzského císaře Napoleona III.,⁶⁹ ale čeští autoři již tehdy Napoleonovi nevěřili.

Napoleon III. je v textech českého duchovenstva představován jako muž dvojí tváře a zrádce papeže, který nesplnil svůj slib chránit jej proti jakémukoliv násilí a stal se spojencem piemontského krále Viktora Emanuela II. V rétorice kléru je Napoleon „vlk v rouše beránčím uchvacující ovce a rozlícený na jejich pastýře“⁷⁰ – Pia IX. Václav Štulc psal roku 1859, že Napoleon navádí Italy příslibem osvobození a samostatnosti, ale žádný rozumný národ mu nemůže věřit, protože usiluje především o vlastní prospěch. Je sice známo, že pomohl Piu IX. navrátit se roku 1850 do Říma, ale zároveň se snaží udělat si z církve služku. Ve Francii jsou pronásledováni biskupové, kteří se Napoleonovi staví na odpor, a Napoleon sice brání vypuknutí revoluce ve Francii, ale podporuje ji v Itálii. Popouzí jedny proti druhým, aby získal v Evropě rozhodující moc. Štulc jej rovněž nazývá novodobým Attilou, bičem božím.⁷¹ Dle dalších příspěvků v *Blahověstu* „ošemetný Napoleon III.“, „zlopověstný dědic záměrů Napoleona I.“ hrozí jak Františku Josefu I., tak papeži. Slibuje mu svou ochranu jen úlisně a brzy prohlásí svatého otce za svého vězně. Ostatně je papež již nyní ve Vatikánu vězněm Francouzů, kteří se jej pod záminkou ochrany snaží mít v moci. Kvůli Napoleonu III., respektive válce, kterou vyvolal, byla navíc odložena česká provinciální synoda, jež se měla konat v srpnu 1859 a uskutečnila se až následujícího roku.⁷²

Rezervovanost českých duchovních vůči Napoleonu III. se záhy ukázala jako oprávněná. V encyklice *Nullis certe verbis* papež informuje, že prosil Napoleona III., aby hájil neztenčené papežské državy, ale císař mu doporučil odbojných území se zřeknout. Proti takové radě se papež ohradil: nemůže se zřící odbojných území, neboť nemůže odstoupit, co není jeho, práva papežské stolice patří všem katolíkům a odstoupení severních držav (Emilie) by nadto dalo příklad vzpoury do jiných krajín. Různá vzbouření

⁶⁷ Srov. *Pii IX Pontificis*, s. 82–83, 128.

⁶⁸ Srov. *Blahověst* 5, svazek 2, říjen 1859, s. 165.

⁶⁹ *Pii IX Pontificis*, s. 89.

⁷⁰ *Blahověst* 4, svazek 4, díl 2, červen 1859, s. 338

⁷¹ Srov. *Blahověst* 4, svazek 4, díl 2, červen 1859, s. 282–284.

⁷² Tamtéž, s. 329, 338; svazek 3, červenec 1860, s. 183–184.

se v dějinách odehrála často a nejsou zákonitým důvodem ke zmenšení států. Napoleona III. pak opět poprosil o podporu,⁷³ které se mu ale nedostalo.

Byl-li Napoleon III. nazýván zmíněnými jmény, pak i pro ostatní aktéry římské otázky měli čeští katoličtí autoři různá označení. Viktor Emanuel II. je nazýván „vládychtivý král sardinský“ a kritizován coby špatný katolík, který se snaží násilím a zradou rozmnožit své panství.⁷⁴ Naopak Pius IX. je v podání českých duchovních pastýř. Papež je „předrahá naše hlava“, „muž modlitby“, „důstojný dědic sv. Petra“⁷⁵, „Pomazaný Páně“, „Otec veškerého křesťanstva“, který povznáší prapor svaté víry, pravdy a svědomitosti.⁷⁶ Z mnoha textů vysvítají velké sympatie k Piovi IX, coby zbožnému, laskavému a těžce zkoušenému svatému otci.⁷⁷

Morální podpora ze strany katolického kléru byla obrovská. V jejím čele stáli biskupové z Francie, následováni svými kolegy z Irska, Anglie, Belgie, Německa i Rakouska.⁷⁸ Sám Pius IX. byl rozsahem sympatií zřejmě překvapen. V reakci na vývoj v Itálii a jeho listy se mu začaly scházet dopisy biskupů vyjadřujících papeži plnou podporu a solidaritu.⁷⁹ Římská otázka se pak z ordinariátů přesouvala na nižší stupně katolické hierarchie a mezi laiky. V českém prostředí je výmluvným dokladem pastýřský list z října 1859, v němž kardinál Schwarzenberg píše: „*Co věrný syn svaté Církve žaloval jsem Bohu na ten zločin dotčených prostopášníků hned v prvním okamžení, jak to hnutí v zemích papežských vzniklo; žaloval jsem na něj, prvé než jsem uslyšel hlasu svatého Otce; co biskup a váš vrchní pastýř pokládám si to ale za svou povinnost, vyzvati Vás, rozmilí v Pánu, abyste se co živí údové jednoho velikého těla, jehož nejvyšší hlava nyní bolestně trpí, v jednotě víry a s synovskou láskou, kterouž skličěného svatého Otce milujete, abyste se připojili k Jeho a Mému odporu, ano k odporu celého katolického světa [...]*“⁸⁰ Schwarzenberg si byl vědom silného propapežského

⁷³ *Pii IX Pontificis*, s. 131–134.

⁷⁴ *Blahověst* 5, svazek 2, říjen 1859, s. 81, 83.

⁷⁵ Tamtéž 4, svazek 4, díl 2, červen 1859, s. 338–339.

⁷⁶ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy – rok 1859, pastýřský list kardinála Schwarzenberga z 30. 10. 1859; běžné spisy – rok 1860, pastýřský list českých biskupů z 12. 2. 1860.

⁷⁷ Štulc o něm píše: „*dobrotivý Pius IX., jehožto celý pontifikát vyznačuje se živoucí důvěrou v Boha a neuhásitelnou láskou netoliko k věrným synům nýbrž i k zrádným nepřátelům*“. *Blahověst*, roč. 5, svazek 2, říjen 1859, s. 83.

⁷⁸ *Srov. Blahověst* 5, svazek 2, říjen 1859, s. 85, 165, 176, 179; svazek 3, červenec 1860, s. 185.

⁷⁹ Zmínil se o tom v alokuci Maximo animi. *Pii IX Pontificis*, s. 127.

⁸⁰ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy – rok 1859, pastýřský list kardinála Schwarzenberga z 30. 10. 1859.

hnutí v Evropě, vyzval věřící své diecéze, aby se přidali, zavrhli odboj v papežských zemích a modlili se za Pia IX. O věrnosti a solidaritě s papežem hovoří dokonce jako o svaté povinnosti. V rozevírající se propasti mezi katolickým klérem a antiklerikálními liberály je v textu pastýřského listu příznačné i rozdělení (byť není vyjádřeno doslovně) na „my“ – věrní katolíci, podporující papeže a „oni“ – nepřátelé svatého otce a křesťanské víry.⁸¹

Podporu papeži tehdy vyjadřovala patrně naprostá většina katolického duchovenstva i mnoho laiků a toto stmelení v římské otázce zpětně působilo i na sebevědomí katolíků, kteří pocítovali, že jsou v rozbouřeném a měnícím se světě součástí obrovského církevního společenství, stojícího za svým papežem.⁸² Pius IX. také 19. ledna 1860 vyjádřil svůj vděk za věrnost a horlivost při podpoře Svatého stolce v encyklice *Nullis certe verbis*. Zmiňuje se v ní, že dostal nesčíslné množství listů podepsaných statisíci katolíků, kteří potvrdili oddanost papeži a podpořili zachování jeho státu v neztenčené míře. Mnozí pro tento požadavek argumentovali ve svých spisech a dokazovali jeho spravedlnost. Nic papeže nepovzbudilo tak jako podpora věřících.⁸³

Také mezi českým duchovenstvem (vyšším i nižším) se papež těšil velké úctě a sympatiím. K vrcholnému projevu podpory došlo při provinciální synodě v Praze v září 1860, kdy kardinál Schwarzenberg vedl dlouhé procesí duchovenstva z Čech i ciziny z Karolina do Týnského chrámu, kde za papeže sloužil pontifikální mši.⁸⁴ Reakce laiků byly v Čechách vlažnější – alespoň vzhledem k očekávání kléru. Čeští kněží, velmi často angažovaní v národních otázkách, si přáli duchovně vést silný, úspěšný a zbožný katolický národ. Z tisku věděli o různých akcích, které na podporu papeže probíhaly v jiných zemích (sbírání darů v Polsku a Rakousku, meetingy v Irsku, výzvy k vytvoření papežského vojska v Belgii)⁸⁵ a snažili se o něco podobného i doma. Oslovila je např. reakce na papežskou otázku v Polsku

81 V ultramontánním duchu se „celý katolický obor světa, kněží i věrný lid, majíce v čele své biskupy, k slovu svatého Otce mocně pozdvihuje, a jednomyslně k onomu odporu apoštolské stolice přistupuje“. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy – rok 1859, pastýřský list kardinála Schwarzenberga z 30. 10. 1859.

82 Srov. text Katolické jednoty v Praze: „I vidí svět – vidí, čehož dávno neviděl: veškeré pravověrné křesťanstvo zároveň se sv. Otcem prohlásilo – prohlašuje se proti nepřátelům, usilujícím o vyvrácení sv. Stolice.“ ČKD 1, č. 1, s. 74. Obdobně: SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy – rok 1860, pastýřský list českých biskupů z 12. 2. 1860.

83 *Pii IX Pontificis*, s. 129–131.

84 K r y š t ů f e k , František X.: *Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české od doby slavného panování císařovny Marie Terezie až do času J. V. císaře a krále Františka Josefa I. (1740–1898)*. Díl II. Praha 1899, s. 291.

85 *Blahověst* 5, svazek 2, říjen 1859, s. 176, 178–179; svazek 3, červenec 1860, s. 316.

a polských časopisech, kde se podpora papeže objevovala i v listech, které nevydávalo duchovenstvo. Překlady několika polských článků byly otištěny v Blahověstu a s nimi i Štulcova otázka, kdy podobné texty nabídne nejstarší z českých časopisů *Časopis Musea království Českého*. Pro seznámení učitelů s římskou otázkou (a katolickým postojem) doporučoval také publikovat v časopise *Škola a život*.⁸⁶

Zatímco v Čechách vycházela iniciativa k podpoře papeže zejména od kléru, v Rakousku se mnohem více angažovali laici. Bylo tomu tak i v otázkách tzv. adres. Z různých míst Evropy přicházely Piovi IX. listy (adresy) vyjadřující podporu a oddanost, přičemž Vídeň byla jedním z center propapežské podpory. Procentuálně se jí sice nezúčastnil nijak závratný počet Vídeňanů, zato ale odtud vycházely podněty inspirující katolíky v Rakousku i za jeho hranicemi.⁸⁷ Návrh k sepsání české adresy padl na podzim 1859 v pražské katolické jednotě, jejímž nejvyšším správcem byl kardinál Schwarzenberg a předsedou hrabě Otakar Černín.⁸⁸ Ten návrh schválil, vlastní text vypracovali Karel Průcha⁸⁹ a Václav Štulc.⁹⁰ Koncem ledna 1860 vyzvala jednota k podpisům adresy, kterou měl Schwarzenberg následně zaslat do Říma. Přednostně byla určena do pražských kostelů, kde jí věřící podepisovali během první poloviny února. Venkovské duchovenstvo bylo sice také požádáno o připojení se k akci, záleželo však na konkrétních duchovních, zda se hodlali angažovat.⁹¹ Kromě pražské arcidiecéze se připojil i královéhradecký biskup Karel Hahn, který nechal adresu rozeslat duchovním ve své diecézi.⁹²

I česká adresa – jako jiné – vyjadřovala Piu IX. plnou loajalitu a byla vzorným příkladem ultramontánního smýšlení: „*U stupňů posvátné Stolice Tvé na jevo dávající tuto oddanost svaté víře, dalecí jsme, podávati Tobě v soužení mdlá slova útěchy, ježto věříme, že se jménem Páně od Tebe vylévá útěcha a požehnání na nás i na celý svět. Tobě není třeba našeho potěšování,*

⁸⁶ *Blahověst* 5, svazek 1, srpen 1859, s. 70–71; svazek 2, říjen 1859, s. 167.

⁸⁷ K tomu více R. Klieber, který ve své studii také dvě rakouské adresy otiskl: K l i e b e r , R.: *Geld und Soldaten*, 65–121. K r y š t ů f e k , F. X.: *Dějiny církve katolické*, s. 286–287, 289–290.

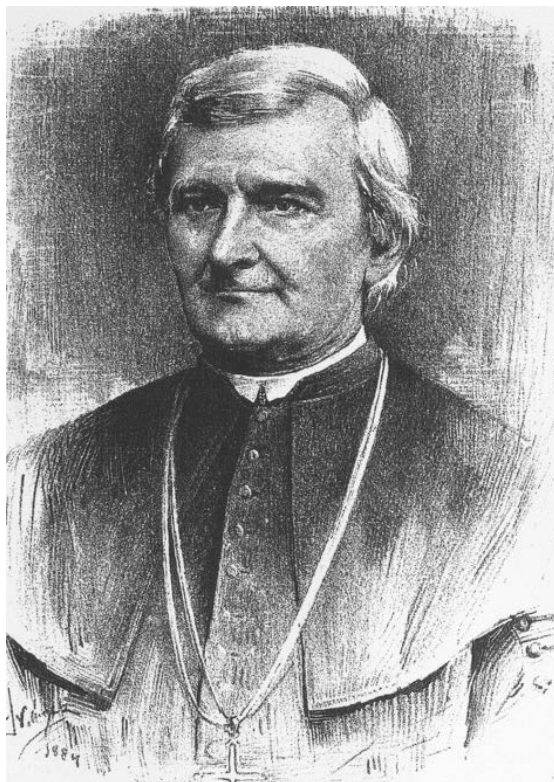
⁸⁸ Jednota byla původně založena roku 1849, později byla její činnost zastavena, roku 1858 obnovena.

⁸⁹ Karel Průcha (1818–1883), od 1852 ředitel arcibiskupského semináře v Praze a staroboleslavský kanovník, od 1859 kanovník svatovítské kapituly (1873 děkan), od 1871 světící biskup pražský, 1872–1873 generální vikář pražské arcidiecéze.

⁹⁰ SOKA Příbram, Farní úřad Dublovice (dále FÚ Dublovice), pamětní kniha 1850–1934, s. 43.

⁹¹ *ČKD* 1, č. 1, s. 74–76.

⁹² K r y š t ů f e k , F. X.: *Dějiny církve katolické*, s. 287.

Václav Štulc (1814–1887)

*ale Tvého jest potřebí nám. Než srdce nás vybízí, abychom před Tebou s úctou nejpokornější vyslovili, že k mnohým Tvým věrným synům počítati smíš také nás věrné Čechy.*⁹³ Autoři textu do adresy zakomponovali i vzpomínku na Konstantina a Metoděje a jejich příchod na Moravu s ostatky papeže Klementa I. Vyjádřili tím, že české dějiny jsou s dějinami papežství od počátku spjaty a čeští věřící hodlají „*v jednotě s Římem navždy setrvati*“.⁹⁴

O reakcích laiků na tuto adresu by bylo žádoucí vědět více. V relevantních dokumentech (zejména farních kronikách) se však svědectví o papežské otázce na přelomu padesátých a šedesátých let objevují jen vzácně.⁹⁵

⁹³ ČKD 1, 1860, č. 1, s. 76–77.

⁹⁴ Tamtéž, s. 76.

⁹⁵ Za účelem této studie bylo prohlédnuto 32 farních kronik, z toho pět z Archivu hlavního města Prahy, osm ze SOkA Příbram, čtyři ze SOkA Kolín, sedm ze SOkA

Jednou z výjimek je kronika dublovické farnosti v sedlčanském vikariátu, kde byl farářem Emanuel Doležal a po jeho odchodu administrátorem Jan Křtitel Roškot. Oba duchovní patří k zajímavým postavám vikariátu a oba jej také svého času řídili.⁹⁶ Roškot, který římské otázce věnoval pět stran farní kroniky, byl o věci dobře informován. S papežem sympatizoval a zcela přejímal jeho názhledy. Do kroniky uvedl, že na papežovu výzvu se všichni horliví katolíci modlili, a nezůstali jen u modliteb: „nejvyšší hlavě Církve“ vyjadřovali svoji oddanost i písemně a také přispívali penězi. Adresy věrnosti přicházely papeži z mnoha zemí Evropy, podepsané od tisíců katolíků, zdůrazňuje dále Roškot, načež informuje o dění v dublovické farnosti:

Z Prahy šla adresa do všech vikariátů zároveň s podpisovými archy a do Dublovic dorazila počátkem února 1860. Farář Doležal ji přečetl z kazatelny a oznámil farníkům, že ji každý dospělý občan bude moci podepsat na znamení své „*oddanosti, věrnosti a uctivosti k sv. Otcí*“.⁹⁷ Jeho snaha ale neměla téměř žádný výsledek. Z celé farnosti podepsali jenom učitelé, velkostatkář a dva vzdělanější sedláci.⁹⁸ Farář byl z počínání svých farníků velmi zklamán, a když brzy poté z Dublovic odcházel, přišel se osobně rozloučit s těmi, kdo adresu podepsali. Žádnou oficiální řeč na rozloučenou neměl.⁹⁹

Velmi podstatné je Roškotovo konstatování, že se nejednalo jen o dublovickou farnost, ale podpisy byly odírány i jinde. Roškot k tomu podotýká: „*Ukázaloť se patrně, mnoho-li si zakládati může katolické duchovenstvo na českém sobě svěřeném lidu, a jak na nejvýše zapotřebí jest, aby se v našem českém lidu budilo a rozněcovalo církevní smýšlení. Nejedni pastýřové považovali odepření podpisův co osvědčení nedůvěry ke katolickému duchovenstvu a ti a tací ovšem nesmírnou bolest pocítiti musili nad výjevem tímto. Než dle mého zdání nebyla to při všech nedůvěra k duchovním*

Rakovník, osm ze SOKA Plzeň-jih. V naprosté většině případů (ať se jednalo o města či vesnice) není papežská otázka v letech 1859 a 1860 vůbec zmíněna. Z uvedených 32 kronik se kromě Dublovic objevuje krátká zmínka jen v kronice farnosti Spálené Poříčí a v kronice farnosti u P. Marie Sněžné v Praze (kde bylo r. 1860 pro papeže vybráno 164 zlatých). Archiv hlavního města Prahy, Farní úřad u Panny Marie Sněžné Praha – Nové Město, inv. č. 1, pamětní kniha 1836–1933, s. 41.

⁹⁶ Emanuel Doležal (1807–1892) byl od dubna do září 1860 správcem vikariátu. Jan Křtitel Roškot (1832–1905) byl od roku 1887 správcem vikariátu, poté sedlčanským vikářem do roku 1899.

⁹⁷ SOKA Příbram, FÚ Dublovce, pamětní kniha 1850–1934, s. 43.

⁹⁸ Jeden z nich, Josef Smetana z Dublovic č. 20, byl později členem výboru sedlčanského hospodářského spolku. H e r d l e , Adolf: *Slavnostní spis v upomínku třicetiletého trvání hospodářského spolku politického okresu sedlčanského 1864–1894*. Tábor 1894, s. 6.

⁹⁹ SOKA Příbram, FÚ Dublovce, pamětní kniha 1850–1934, s. 42–45.

*správcům.*¹⁰⁰ Důvodů, proč se laici odmítali pod adresu podepsat, bylo několik. Část považovala podpis za zbytečný a vyjádřila se, že by raději dali příspěvek, ale podpis nedají. Viděli přitom v adrese lest a mysleli si, že po podepsání budou muset zase odvádět desátek nebo jít sloužit do papežského vojska. V takovém domnění je utvrzovala skutečnost, že archy měli podepisovat jen zletilí muži. Další se obávali, že by se podpisem zavázali k placení nějakého příspěvku papeži, dokonce snad i dědičně, „*protož vidouce tak strašné břemeno, kteréž by uvalili na sebe i na syny své, odepřeli podpis*“.¹⁰¹ Kromě této nevědomosti a nedůvěry, kdy farníci očekávali od duchovenstva zradu nebo považovali podepisování za zbytečné, se u některých projevila i snaha záměrně duchovenstvu uškodit a nejlépe i uchvátit jeho majetek.

Celkově vzato, stála tedy za odmítnutím podpisů zejména nedůvěra, případně lhostejnost. „*Ale že touto nedůvěrou, kterouž najevo dal k duchovním svým pastýřům náš lid při příležitosti podpisování adresy k sv. Otcí, vinni jsou nepřátelé Církve katolické, to ví každý, kdo zná poněkud snahy těchto nepřátel. Že rovněž nemalou vinu této nedůvěrlivosti našeho lidu nese vládní system v naší říši panovavší a na mnoze ještě panující, ví a zná a připustí každý, kdož si vzpomene, kterak druhdy náš lid musel podpisovati protokoly sepsané v řeči, kteréž nerozuměl a kterak mnohdy za takovým podpisem přiklusaly platy a břemena, k nimž by se byli podpisovatelé nikdy nezavázali, kdyby se s nimi bylo v mateřském jazyku vyjednávalo a v témž jazyku protokoly zavádělo. Ký div, že náš lid draze zaplativ nejednou podpis svůj nyní se ho bojí více než ďábla, ký div, že nedůvěru, kterouž má k úřednictvu, přenáší a vztahuje také na Církev a služebníky její!*“¹⁰² Taková nedůvěra se projevovala nejen na venkově, ale i v Praze a vedla dokonce k tomu, že kardinál Schwarzenberg potvrdil v novinách, že podpis adresy k ničemu nezavazuje.¹⁰³ S podobnými problémy se setkávali i duchovní v Rakousku a značnou roli při tom hrál antiklerikální tisk. Právě jím se šířily různé pověsti o tom, k čemu všemu má podpis papežské adresy zavazovat.¹⁰⁴

Celá záležitost tím v Dublovicích ještě neskončila. Ve stejné době již totiž ve Vídni s podporou tamního arcibiskupa, kardinála Rauschera, probíhala peněžní sbírka pro Pia IX. Vědomí silné podpory papeže v katolickém světě inspirovalo i české biskupy k zintenzivnění snah v tomto směru. V pastýřském listě z 12. února 1860 vyjadřují papeži podporu a vyzývají

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 45.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ SOKA Příbram, FÚ Dublovice, pamětní kniha 1850–1934, s. 46.

¹⁰⁴ K l i e b e r, R.: *Geld und Soldaten*, s. 71.

věřící k témuž, přičemž apelují na jejich víru a odvolávají se na „věčný zákon pravdy a práva“. Zásah do papežské moci vysvětlují jako zásah do práv všech členů církve („*pro nás bojuje a trpí Svatý Otec, naše vlastnictví zastává*“). Dále biskupové chválí podporu papeží v českých diecézích, písemná vyznání věrnosti i sbírání darů. Závěrem vyzývají také ke společné sbírce, aby každý dával s radostí, třeba jen jediný krejcar.¹⁰⁵

Když tento list přišel do Dublovic, farář Doležal jej raději již ani v kostele nečetl. Uvědomil si, že v tuto chvíli není vhodné, aby vyhlásil sbírku pro papeže. Své farníky by tím jen utvrdil v přesvědčení, že po podpisech přišlo placení. Odeslal na sbírku pět zlatých ze svého a tím záležitost uzavřel. Roškot zmiňuje, že podobně postupovali i duchovní na mnoha jiných místech.¹⁰⁶

Papež se v dublovické farnosti (i jinde) od farníků očividně nedočkal oné podpory, jakou mu vyjadřovali duchovní. Negativní stanovisko venkovských obyvatel nemuselo nutně znamenat nekatolické či protikatolické smýšlení. Spíše pramenilo z lhostejnosti k papežské otázce a ze snahy udržet si svobodu od poddanství a urbaniálních dávek, kterou získali teprve nedávno. Obavy z možné obnovy starého systému v nich byly dosud pevně zakořeněny. Vztah k duchovenstvu se v 19. století nezakládal jen na spirituálních otázkách, ale významně se do něj promítaly i otázky hmotné. Rolníci si nepřáli nadále platit desátek, který by někteří duchovní rádi dále vymáhali,¹⁰⁷ a obávali se, že jeho obnovení není vyloučeno. Rezervovanost vůči papežské otázce byla tedy pravděpodobně z velké části způsobena nepochopením farníků, kteří neměli v tomto směru zkušenosti, k podobně rozsáhlé podpisové akci byli zřejmě vyzváni poprvé v životě (snad s výjimkou roku 1848), a navíc o dění v Itálii měli jen mlhavou představu.¹⁰⁸ Nasvědčovala by tomu i skutečnost, že když byli o osm let později věřící znovu vyzváni k příspěvkům pro Pia IX., vybralo se v sedlčanském vikariátu přes 200 zlatých a dublovická farnost patřila k nejštědřejším.¹⁰⁹ Ve smýšlení farníků tedy zřejmě došlo ke změně. Mohla tomu napomoci lepší informovanost a také skutečnost, že koncem šedesátých let již pod-

¹⁰⁵ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy – rok 1860, pastýřský list českých biskupů z 12. 2. 1860. Text pastýřského listu byl také otištěn v Blahověstu (*Blahověst* 5, svazek 3, červenec 1860, s. 290–292.)

¹⁰⁶ SOkA Příbram, FÚ Dublovice, pamětní kniha 1850–1934, s. 46.

¹⁰⁷ Srov. SOkA Příbram, FÚ Kosova Hora, pamětní kniha 1837–1941, s. 11–12.

¹⁰⁸ Klieber k tomu podotýká, že patrně poprvé v dějinách Rakouska byli všichni katolíci nějaké diecéze vyzváni k podpisům vyjadřujícím protest či solidaritu. K l i e b e r, R.: *Geld und Soldaten*, s. 71, 89.

¹⁰⁹ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy – rok 1868, vik. č. 51. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, podací protokol vikariátního úřadu 1864–1872, rok 1868, č. 52–61.

pora papeže nebyla tématem tak jitrícím tisk a veřejné mínění jako zprvu. Také v rakouských zemích tehdy příspěvky zřetelně převyšovaly částky vybrané v letech 1859–1860.¹¹⁰

Česká adresa papeži z února 1860 čítala dle Roškotových údajů na 36 000 podpisů a v následné sbírce bylo vybráno přes 23 000 zlatých.¹¹¹ Kardinál Schwarzenberg odevzdal vše do Říma a Pius IX. mu odpověděl děkovným dopisem, který kardinál publikoval jako součást svého pastýřského listu. V něm Schwarzenberg věřícím za tyto dary poděkoval, vyzval je k dalším modlitbám, kněze zároveň k obětování mše za papeže, laiky pak k přijetí eucharistie na stejný úmysl.¹¹² Kardinál se dále podílel i na sepsání mezinárodní biskupské adresy na obranu papeže, kterou podepsalo na 130 biskupů.¹¹³

Při srovnání uvedených údajů je patrné, že otázku, jaká byla podpora Pia IX. u katolíků v Čechách a v Evropě, nelze snadno zodpovědět. Míra ultramontánního přesvědčení u kléru a laiků se zřetelně lišila, projevovaly se také rozdíly mezi regiony.¹¹⁴ Netečnost laiků vůči papeži se netýkala jen Čech. Projevila se i jinde v Evropě, jak komentoval Václav Štulc na stránkách *Blahověstu*. Zatímco v některých zemích (např. Irsku) byly reakce na papežskou otázku mezi prostými věřícími velmi silné, v jiných tomu tak nebylo. Významnější podpory se papeži nedostalo ani v Itálii a Francii, ale spíš ne takové, aby zvrátila tamní politický tlak proti církevnímu státu.¹¹⁵ Na druhou stranu mohl být Pius IX. s rozsahem podpory katolického světa spokojen. Když 17. prosince 1860 naposledy toho roku hovořil ke kardinálům v alokuci *Multis gravibusque* o útocích proti církvi a církevnímu státu, ztotožňoval se se slovy 121. žalmu: „*Pozvedám své oči k horám: Odkud mi*

¹¹⁰ V listopadu 1860 bylo ve Vídni založeno bratrstvo sv. Michala, které v dalších letech vybírání příspěvků pro papeže organizovalo a přispělo k lepší informovanosti o papežské otázce. O založení bratrstva informoval *Blahověst* 11, č. 2, 15. 1. 1861, s. 30. K prvním rokům existence bratrstva a příspěvkům K l i e b e r , R.: *Geld und Soldaten*, s. 75, 84–86, 91–115. O příspěvcích pro papeže také B e n z , Hartmut: *Der Peterspfennig im Pontifikat Pius IX. Initiativen zur Unterstützung des Papsttums (1859–1878)*. Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte 90, 1995, s. 90–109.

¹¹¹ SOKA Příbram, FÚ Dublovice, pamětní kniha 1850–1934, s. 46. V pražské arcidiecézi (bez Kladska) tehdy žilo 1,36 milionu obyvatel katolického vyznání. *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis archidioeceseos Pragenae pro anno domini MDCCCLX*, Praha 1859, s. 307.

¹¹² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy – rok 1859, pastýřský list kardinála Schwarzenberga z 10. 8. 1860.

¹¹³ *Blahověst* 5, svazek 3, červenec 1860, s. 313.

¹¹⁴ Srov. K l i e b e r , R.: *Geld und Soldaten*, s. 76–80, 87–88, 90–91, 120–121.

¹¹⁵ *Blahověst* 5, svazek 3, červenec 1860, s. 186.

*přijde pomoc?*¹¹⁶ Na tuto otázku si mohl odpovědět nejen jako žalmista, že jeho pomoc je od Hospodina, ale i tak, že právě za horami (ultra montes) žijí miliony katolíků, kteří jej i přes všechny politické a společenské změny stále – a dokonce snad více než dříve – uznávají za nejvyšší pozemskou hlavu katolické církve.

Závěrečné teze

- Římská otázka znamenala jeden z vrcholných soubojů mezi ideologiemi 19. století, v první řadě mezi nacionalismem a ultramontanismem, v pozadí nacionalismu stál ovšem antiklerikální liberalismus. Katoličtí duchovní vnímali, že se nejedná jen o papeže a jeho světskou vládu, nýbrž o útoky proti katolickým pozicím, případně obecně proti náboženství.
- Duchovenstvo šedesátých let usilovalo o usměrňování hlubokých společenských přeměn, kterých bylo svědkem. Bojovalo proti antiklerikálním snahám a snažilo se využívat moderní prostředky mající vliv na veřejné mínění. V tomto směru ale za svými protivníky zaostávalo.
- Katoličtí autoři (zejména z řad kléru) podávali různé historické, teologické i praktické argumenty pro zachování papežských držav, ale politický tlak vyvíjený především Sardinským královstvím byl silnější a vedl k rozpadu církevního státu.
- Pius IX. se mezi katolickým klérem těšil značné oblibě. Evropští biskupové stáli u zrodu mnoha akcí na jeho podporu, které se u laiků setkávaly s různě silnou odezvou. Částečně vedly i ke stmelování katolíků a posílení vědomí katolické sounáležitosti.
- Papežská otázka ukázala, v jakých hranicích se pohybuje katolicismus a zejména ultramontanismus české společnosti. Čeští duchovní vnímali mezinárodní vlnu solidarity s papežem a přáli si, aby byla vydatnější také jeho podpora v Čechách. Snaha sjednotit „český katolický tábor“ se zde však nesesetkala s velkým úspěchem.
- Mezi českými laiky nebyla podpora papeže tak silná, jak si přálo duchovenstvo. Ani v tradičních katolických oblastech neznamenaly výzvy biskupů automaticky kladnou odezvu, ba dokonce se mohly zcela minout účinkem. Svou roli sehrála především nedůvěra, nezkušenost a lhostejnost.
- Ultramontanismus fungoval oboustranně. Nejednalo se jen o vztah katolíků k papeži, nýbrž i o vztah opačný. Vzájemné pouto se v průběhu

¹¹⁶ Biblický text: Ž 121, 1. Srov. *Pii IX Pontificis*, s. 214.

19. století posilovalo, nabývalo nových podob a dění kolem římské otázky představovalo jeden z vrcholných projevů těchto vazeb.

- Papež byl v katolickém světě vnímán jako mučedník. Toto pojetí posilovalo pozitivní obraz Pia IX. mezi věřícími. České duchovenstvo se přes počáteční rozhorlení nad rozpadem papežského státu celkem brzy vyrovnalo s realitou vědomím, že církev je pronásledována od svých počátků a mučednictví křesťanů jen zvětšuje její slávu.

THE REACTION OF THE CZECH CLERGY TO THE BREAK-UP OF THE PAPAL STATE IN 1859 AND 1860

The papal question at the turn of the 1850s and 60s tested the borders within which Catholicism and especially Ultramontanism operated in Czech society. For the most part the reactions of the clergy were entirely pro-papal. Catholic priests viewed the Roman question as an attack on the whole Catholic religion and the church's position in society, stood behind the pope during the two critical years of 1859 and 1860, strove to maintain his worldly power, and also saw in Pius IX a martyr who suffered for the rights of the entire church. They put forward arguments for the preservation of the Papal State in an undiminished form, expressed their loyalty to Pius IX, and called on laymen to do the same. The reaction of laymen, however, did not meet their expectations; among simple believers mistrust and indifference to the Roman question prevailed. This resulted in an imbalance between support for the pope among the Czech clergy and reserve among many laymen.

